

نقشه راه تدوین برنامه عمل پیشگیری از خشونت

دکتر محمد باقر صابری زفرقندی

دانشیار گروه اعتیاد، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان،
دانشگاه علوم پزشکی ایران

سازمان بهداشتی و پیشگیری از وقوع جرم و خشونت
اداره کل پیشگیریهای فزکی و اجتماعی

نام کتاب: نقشه راه تدوین برنامه عمل پیشگیری از خشونت

پدیدآور: دکتر محمد باقر صابری زفرقندی

همکاران نویسنده به ترتیب حروف الفبا:

دکتر جعفر بوالهری، ارمیا فولادیستین، دکتر علیمحمد زنگنه، مریم زمانی، محمد مهدی شمسایی

شابک: ۵-۱-۷۱۳۶-۹۶۴-۹۷۸

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

نوبت چاپ: یکم، ۱۳۹۶

شابک: ۵-۱-۷۱۳۶-۹۶۴-۹۷۸
عنوان و نام پدیدآور: نقشه راه تدوین برنامه عمل پیشگیری از خشونت /
محمد باقر صابری زفرقندی، همکاران نویسنده به ترتیب حروف الفبا: جعفر بوالهری...

مشارکت‌کنندگان: تهران: پشوتن، ۱۳۹۶.

ملاحظات ظاهری: ۱۸۰ ص.

شابک: ۵-۱-۷۱۳۶-۹۶۴-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: همکاران نویسنده به ترتیب حروف الفبا: جعفر بوالهری، ارمیا

ذوالریاستین، علیمحمد زنگنه، مریم زمانی، محمد مهدی شمسایی.

یادداشت: کتابخانه.

موضوع: خشونت -- ایران -- مطالعه موردی -- نمونه پژوهی

موضوع: Violence -- Iran -- Prevalence -- Case studies

موضوع: خشونت -- ایران -- جنبه‌های اجتماعی -- نمونه پژوهی

موضوع: Violence -- Social aspects -- Iran -- Case studies

موضوع: جرم و جنایت -- ایران -- نمونه پژوهی

موضوع: Crime -- Iran -- Case studies

شابک: افزوده: بوالهری، جعفر، ۱۳۲۷ -

رده بندی کنگره: ۸۸/۷۱۳۹۶

رده بندی دیویی: ۳۰۳/۶۰۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۳۹۹۳۴

کلیه حقوق نشر برای معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه و انستیتو روانپزشکی تهران محفوظ است. هرگونه استفاده از متن به هر صورتی در قالب کتابچه، جزوه، تهیه سی‌دی آموزشی، تهیه نرم‌افزار، استخراج آزمون، ترجمه به دیگر زبان‌ها و استفاده از مطالب کتاب در اشکال، تصاویر و... بدون اجازه کتبی صاحبان حق نشر، غیر قانونی است.

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان جامی، خیابان کسری، پلاک ۱۹،

معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه

تلفن: ۰۲۱۶۷۰۵۶۵۵

۱۵۰۰۰ تومان | پشوتن

فهرست مطالب

۷	دیباچه
۱۱	پیشگفتار
۱۵	چکیده
۱۷	پیش در آمد
۲۱	فصل اول : کلیات
۲۳	مقدمه
۳۲	تعاریف
۳۵	فصل دوم : مبانی نظری و پیشینه
۳۸	چارچوب‌های نظری
۳۸	نظریه‌های روانشناختی
۴۱	نظریه‌های جامعه‌شناختی
۴۶	مروری بر تحقیقات انجام شده
۵۹	فصل سوم : روش و متدولوژی
۶۳	فصل چهارم : یافته‌ها
۷۳	فصل پنجم : بحث و نتیجه‌گیری و الگوی پیشنهادی
۸۲	الزامات، چارچوبها و اصول
۹۱	منابع
۹۲	پیوست‌ها

دیباچه

آمارهای مورد وثوق از افزایش میزان و تنوع جرایم و آسیب‌های اجتماعی در سالهای اخیر خبر می‌دهند. هر چند این موضوع پدیده‌ای منحصر به جامعه ایرانی نیست اما وجود این واقعیت در جامعه اسلامی تأمل برانگیز و کنترل آن نیازمند عزای جدی است.

باید به پیشگیری از وقوع جرایم و آسیب‌های اجتماعی به عنوان امری علمی نگرسته شود تا در پرتو چنین رویکردی جرم و آسیب اجتماعی به حقیقت و در درون شبکه عوامل نه به دل‌خواه آن مورد توجه قرار گیرد. در پرتو رویکرد علمی به پیشگیری است که اذعان می‌بایم نمود، با موضوعی میان رشته‌ای مواجه هستیم که موفقیت در آن به جلب مشارکت صاحب‌نظران از رشته‌های علمی مختلف بستگی دارد.

پیشگیری امری فراسازمانی است چرا که وضعیت جرایم و آسیب‌های اجتماعی و تجربیات بر این نکته صحنه می‌گذارد که کنترل جرم و آسیب از عهده یک نهاد و سازمان خارج است؛ فلذا راهی جز جلب مشارکت، تخصصی و همکاری بین سازمانی وجود ندارد. محدودیت‌های قلمرو، تنوع سازمان‌ها و نهادهای مسئول و کاستی‌های اجرایی ایجاب می‌کند که نهادها و سازمان‌های دولتی و خصوصی معنای وسیع در پی هم افزایی باشند.

به استناد بند پنجم از اصل ۱۵۶ قانون اساسی اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم بر عهده قوه قضائیه است، همچنین بر اساس سیاست‌های کلی قضائی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و ماده ۲۱۱ قانون برنامه پنجم توسعه کشور لزوم اهتمام به پیشگیری از وقوع جرم با همکاری سایر دستگاه‌ها بر این قوه تکلیف گردیده است.

بر این اساس، ساختار مناسبی در سطح معاون قوه در مرکز و معاون رئیس کل دادگستری در استان‌ها ایجاد و برنامه‌های گسترده‌ای در مسیر پیشگیری تدوین

شده است. این قوه به عنوان جایگاهی که از نزدیک و به واسطه تراکم میزان پرونده‌های در دست رسیدگی، ناکارآمدی رویکردهای صرفاً کیفری در پیشگیری از وقوع جرم را احساس می‌کند بر ضرورت اتخاذ رویکردی علمی، فراسازمانی، اجتماعی و همه جانبه به پیشگیری تأکید دارد و به میزان ظرفیت‌ها و امکانات، آمادگی خود را برای تدوین، مدیریت و مشارکت در طرح‌های ملی و استانی پیشگیری اعلام می‌نماید.

برگشتن به اقلیمی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استانها، وضع جامعه جرم، همچنین کیفیت جرایم در هر استان و حتی هر منطقه ایجاب می‌کند سیاستها، اقدامات جزایی، قضایی و پیشگیرانه در هر منطقه به شکل اختصاصی مورد توجه قرار گیرد تا کارایی و بازدارندگی لازم را داشته باشد.

از جمله اقداماتی که در چند سال گذشته در این معاونت مورد توجه ویژه بوده تشکیل شورای پیشگیری از وقوع جرم در استان‌های کشور است. این بدان معنا است که مسئولیت دستگاه‌ها فقط در سطح ملی نیست و بایستی در استان‌های مختلف و با توجه به شرایط و ویژگی‌های هر استان نسبت به برنامه ریزی و طراحی اقدامات لازم برای کاهش جرایم، آسیب‌های آن استان و منطقه جغرافیایی اقدام نمود.

با دقت به عناوین اتهامی یا سیمای جرایم کشور مشخص می‌شود از ده اتهام اصلی کشور چهار یا پنج مورد آن شقوق مختلف خشونت است، به عنوان نمونه ضرب و جرح یا ایراد صدمه عمدی که در اکثر استانها جزو ده یا چهار عنوان اتهامی شایع است.

اشکال مختلف خشونت در استان‌ها و مناطق مختلف کشور شامل ضرب و جرح عمدی، توهین، تهدید و تخریب، نزاع‌های دسته جمعی و قتل‌های ناموسی است. سالانه حدود یک میلیون پرونده مرتبط با شقوق مختلف خشونت (ضرب و جرح، توهین، تهدید، تخریب) در قوه قضائیه طرح می‌گردد. در این میان ضرب و جرح عمدی در کشور سالانه حدود نیم میلیون پرونده از عناوین اتهامی کشور را شامل می‌شود و در طی سال آماری گذشته نزدیک به ۱۵ درصد رشد داشته است.

با عنایت به مطالب پیش گفت، پرداختن به مسئله خشونت و آسیبها و جرایم ناشی از آن ضروری می نماید.

امید است با توجه به مباحث مندرج در این نوشتار بتوان با بهره گیری از ظرفیت مراکز علمی و دانشگاهی در رویکردی فنی، تخصصی و مبتنی بر شواهد علمی، بسته های لازم را برای پیشگیری و کاهش آسیب ها و جرایم ناشی از خشونت فراهم نمود.

محمّد باقر الفت

معاون اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه

پیشگفتار

از جدی‌ترین عوامل تهدیدکننده جوامع امروزی، جرایم و آسیب‌های اجتماعی است که روند افزایشی هم دارد، از این رو هم افزایی و همگرایی بخشی و فرابخشی همه ظرفیت‌های دولتی، حاکمیتی و مردمی، ضرورتی انکارناپذیر در مواجهه صحیح با آنها و کاهش تحمیل هزینه‌هایی بر جامعه است که امکان محاسبه تبعات گزاف منفی مادی آن حتی با دقیق‌ترین روش‌ها و نظام‌های حسابرسی هوشمند میسر نیست. چه برسد به هزینه‌های معنوی آن که بسیار سنگین‌تر و اساساً غیر قابل محاسبه است.

نظام جمهوری اسلامی ایران نظامی ارزشی و مبتنی بر مبانی اعتقادی است و حداقل‌های مورد نظر در این نظام بر فائول اسلامی توصیف شده و ارائه تصویر زیبای آن، به جهانیان وظیفه‌ای همگانی است.

یکی از عوامل مخل این امر، وجود ناهنجاری‌های رفتاری در جامعه است که بی‌توجهی به روند افزایشی آن، مواجهه مؤثر و کنترل آن را به بحاله‌ای از تردید قرار داده است. از جمله ناهنجاری‌های شایع در هر جامعه، خشونت است. خشونت، پدیده هولناکی است که موجب سلب امنیت و آسایش زندگی برای می‌گردد و در خفیف‌ترین جرایم علیه اموال تا شدیدترین جنایات علیه جسم و حیات ظهور می‌یابد.

دین مبین اسلام تأمین نیازهای معنوی و مادی انسان را از راه‌های صواب مورد حمایت و تأکید قرار داده و در برابر تجاوز و خشونت‌هایی که علیه این حقوق و ارزش‌ها اعمال می‌شود، سیاست‌ها و تدابیر کیفری و غیرکیفری منظور نموده است. در عین حال برای تهذیب نفوس، پاسداری از مصالح امت، بسط عدالت و امنیت اجتماعی و حفظ نظام و ارزش‌های جامعه نیز شیوه‌هایی به کار می‌گیرد که در آخرین مرحله آن، نوبت به اجرای مقررات جزایی و اقامه حدود و تعزیرات می‌رسد. مع الوصف، به گذشت و عفو، سفارش شده است.

خداوند، پیامبر را برای گسترش رحمت در اجتماعات بشری برانگیخته است: «ما ارسلناک الا رحمةً للعالمین: سوره انبیاء، آیه ۱۰۷» و رحمت خدا شامل همه خلایق است: «رحمتی وسعت کل شیئی: سوره اعراف، آیه ۱۵۶».

با توجه به سیاست جزایی اسلام، اولین مرحله مواجهه مناسب با جرم، البته توسل به کیفر نیست بلکه رفع ریشه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آن است تا با از بین بردن علل و عوامل، از شکل‌گیری اندیشه مجرمانه و تصمیم به ارتکاب خشونت پیشگیری شود. مرحله بعد، توجه به شرایط و اوضاعی است که معمولاً خشونت را جرم در آنها واقع می‌شود، یعنی علیرغم وجود تصمیم و انگیزه، امکان وقوع جرم و خشونت، سلب می‌گردد. بنابراین در پرتو قوانین نشأت گرفته از دریای رحمت یکران الهی، اصلاح و تهذیب و حمایت از فرد و جامعه به صورت تدریجی، مرحله ای، مستعدگیری می‌شود و چنانچه شیوه‌های مسالمت‌آمیز مؤثر نباشد - کما اینکه نظریات، اتفاقاً به اصلاح و تربیت، امروزه بی‌نتیجه و عقیم مانده - حفظ مصلحت جامعه، اقتضاء می‌کند که با سیاست کیفری سنجیده، مبارزه علیه خشونت‌ها و جرایم در پیش گرفته شود. اگرچه اجرای این اقدامات در طول یکدیگر نبوده بلکه هر یک از آنها می‌بایست نسبت به همه آنها اهتمام ورزید. در سیاست کیفری از مرحله تصویب، قوانین تا به کارگیری و اجرای آنها هیچگاه نباید هدف اصلی که حفظ امنیت و تأمین جامعه و پیشگیری از جرایم است از نظر دور بماند.

در اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به موضوع پیشگیری از وقوع جرم پرداخته شده است و مبتنی بر بند پنجم این اصل، قوه قضائیه در این عرصه مسئولیت اساسی و مخوری دارد.

با عنایت به تأکیدات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مبنی بر علمی بودن مقوله پیشگیری از وقوع جرم، توجه به این مهم بیش از هر زمان دیگری مورد توجه معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه قرار گرفته و برای نیل به این امر، اسناد همکاری و توافق نامه‌های علمی و اجرایی با مراکز مختلف علمی پژوهشی منعقد شده است. لذا با بهره‌گیری از اساتید و خبرگان

علمی و اجرایی کشور و بر مبنای نتایج اقدامات علمی و کارشناسی در نشست‌ها، همایش‌ها، کنفرانس‌ها، کمیته‌ها و کارگروه‌های مختلف تلاش بر این است تا برنامه‌ها و مداخلات علمی مبتنی بر شواهد در حوزه پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی طراحی و اجرا شود.

لذا این معاونت در حوزه جرایم و آسیب‌های مرتبط با رفتارهای خشونت‌آمیز توجه ویژه‌ای نموده است. در حالی که وجود آرامش بیشتر و ارتقاء آستانه تحمل و تاب‌آوری در جامعه ضرورتی اساسی است، مروری بر پرونده‌های تشکیل شده در قوه قضائیه گویای آن است که توجه کافی به همین نکته به ظاهر کوچک است که شکل‌گیری پرونده‌های جدیدی را به دنبال داشته است. به عبارت دیگر اگر آستانه تحمل افراد جامعه در وضع موجود باقی بماند زمینه بروز و وقوع آسیب‌ها و جرایم فوق‌العاده خطرناک شکل می‌گیرد.

بر اساس نشست‌هایی که در سال‌های گذشته با حضور اساتید صاحب‌نظر و متخصصین ذیصلاح و تجربه در معاونت برگزار شد، برنامه‌ها و مداخلات مبتنی بر نتایج بررسی‌های کارگروه‌ها و کمیته‌های تخصصی، زیربُط در حال طراحی و اجراست. به عنوان نمونه تشکیل «کمیته ملی پیشگیری از خشونت» متشکل از بخش‌های حقیقی و حقوقی زیربُط جامعه، از برنامه‌های سال ۱۴۰۴ معاونت است که می‌تواند شروعی خوب برای همکاری‌های بین‌بخشی و طراحی مداخلات اثربخش با حضور همه دستگاه‌ها باشد. قطعاً در چنین کمیته‌ای، حضور متخصصین و افراد صاحب‌نظر علمی و همچنین نمایندگان دستگاه‌های ذینفع، علمی ضرورتی اساسی است.

در این معاونت، به منظور علمی و واقع‌گرایانه بودن بررسی‌های لازم و اثربخشی حداکثری نتایج آنها، برای هر یک از برنامه‌ها و مداخلات ناظر به پیشگیری از جرایم و آسیب‌ها یک مرجع علمی تخصصی به عنوان همکار اصلی انتخاب شده است.

در حوزه پیشگیری از جرایم و آسیب‌های مرتبط با حوزه خشونت نیز، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان دانشگاه علوم پزشکی ایران (انسیتو روانپزشکی تهران) که

از اعتبار بین المللی و سوابق و پژوهش‌های کاربردی متعدد در حوزه خشونت برخوردار می‌باشد به عنوان محور و مرجع اصلی علمی منظور شده است. نوشتار حاضر حاصل مطالعات و ارزیابی‌های علمی مرجع مذکور و همکاران اداره کل پیشگیری‌های فرهنگی و اجتماعی در طراحی «نقشه راه تدوین برنامه عمل پیشگیری از خشونت» است و شامل الزامات، چارچوبها و اصول طراحی و اجرای برنامه‌های ملی، منطقه‌ای و استانی پیشگیری از خشونت می‌باشد.

مهدی امیری اصفهانی
قائم مقام معاونت اجتماعی
و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه